

DUCH AMERICKEJ FILOZOFIE

FRANTIŠEK MIHINA, Katedra filozofie FF UPJŠ, Prešov

Svetová kultúra nepredstavuje homogénny celok. Aspoň nie pri uplatnení vnútornej optiky. Odlišnosti sú viditeľné a častokrát podstatné. Možno menej zreteľné, zato však definovateľné, sú diverzifikačné tendencie vo vnútri jednotlivých kultúrno-civilizačných modelov. Miera odlišnosti sa zvyšuje stupňom ich vyspelosti. Ten náš zvykneme najmä v poslednej dobe označovať ako tzv. *North Atlantic Culture*. Geograficky je lokalizácia kultúry severného Atlantiku naznačená dostatočne jasne, s jej obsahovým vymedzením to už také jednoduché nie je. Najmä preto, že napriek určitým spoločným znakom jej podstatnou črtou je aj zjavná kultúrno-historická špecifickosť národných útvarov, veľmi často stotožňovaných s útvarmi štátno-politickými.

Z historického hľadiska je konštituovanie *North Atlantic Culture* založené na pilieroch, ktoré tak obdivuhodne a skutočne odvážne postavili antickí Gréci a Rimania. Aj v rámci tohto kultúrno-civilizačného modelu – ak sa necháme inšpirovať názormi N. Berďajeva (1874-1942) – kultúra je najmä národná a religiózna, civilizácia predovšetkým nadnárodná a a-religiózna. Kultúra pochádza z kultu, z kultu predkov, civilizácia tento kult prekračuje, jej hranice nie sú totožné s hranicami národnými. Kultúra je obrátená do minulosti, civilizácia je orientovaná opačne, t.j. dopredu. Kultúra je rezistentná voči vonkajším tlakom, civilizácia ich akceptuje a využíva. Spolu vytvárajú civilizačné siete unifikované, kultúrne však diferencované celok. Kultúru charakterizuje najmä filozofia, umenie, tradície a náboženstvo, civilizáciu skôr inžinierske umenie, techné, rozum a dravosť. Kultúra je zatvorená, civilizácia skôr otvorená. Kultúra je ethos, civilizácia skôr eidos, prvá je organická, druhá skôr technická. V tomto zmysle by potom bolo asi správnejšie hovoriť o *North Atlantic Civilization*.

Podstatným momentom, historicky grandióznou udalosťou, bol nepochybne objav *Nového sveta* pred pol tisícročím. V nami sledovaných súvislostiach nadobúda tento objav (nie ten, ktorý je spojený s menom odvážneho islandského Vikinga Leifa Ericsona) skutočne primárny význam. Najmä preto, že – aj keď v ďalekej budúcnosti – predsa len práve dôsledky tohto objavu znamenali doteraz asi celkom nezhodnotený civilizačný impulz, ktorého horizonty sa siete roztvorili, dnes však nemôžeme s určitosťou odhadnúť, kam a pokiaľ sa budú šíriť.

V našej úvahe sa sústredíme len na jednu, aj keď podstatne významnú zložku konštituovania americkej kultúry – na filozofiu. Pokúsime sa odpovedať na otázku, či a do akej miery má filozofické myslenie Spojených štátov amerických svoje špecifiká, odlišnosti a charakteristické znaky, resp. naznačiť zdroje a podobu týchto osobitostí.

Kultúra severoatlantického priestoru je výsledkom viac ako dvetisícročného vývinu a formovania, ak máme na mysli európske súvislosti. Je definovaná prostredníctvom národných znakov a len jej celok tvorí mozaiku umožňujúcu použiť všeobecný pojem. Francúzi, Nemci, Taliani, Angličania či Poliaci, Rusi, Slováci alebo Gréci sú schopní (a aj to robia) definovať svoje kultúrne horizonty aj prostredníctvom odlišností od iných národných kultúr. Historické vedomie sa formuje práve zo zdrojov kultúrnych osobitostí, tradícií a ducha národných kultúr. V tomto sa postupne konštituovali aj modely filozofické, osobité tradície a paradigmy charakteristické pre ten či iný národný model filozofického uvažovania. Nie vždy si uvedomujeme, že interpretácia filozofických koncepcií z pozícií inej kultúrno-filozofickej optiky sa stáva

riskantnou. Napriek tomu sa uskutočňuje a riziko dezinterpretácií sa podceňuje. Európske filozofické *mocnosti*, ak budeme hovoriť o situácii predchádzajúcej *postmodernému éru*, boli viditeľné a akceptované, ostatné národné filozofie sa konštituovali najmä prostredníctvom nich, resp. vo vzťahu k nim.

Uvedené súvislosti umožňujú naznačiť aj kultúrno-historické horizonty konštituovania fenoménu, ktorý predstavuje filozofia Spojených štátov amerických, aj keď mnohí môžu oprávnenne zastávať skeptický postoj v odpovedi na otázku, či takýto fenomén skutočne jestvuje. Predstavitelia amerického filozofického myslenia takýto postoj nezdediajú. Úvahu na túto tému je však treba začať konštatovaním, že americká kultúra vôbec a filozofia v jej rámci *nie sú určované minulosťou*, aspoň nie v takej miere, aká bola charakteristická pre modely európskej filozofie. Jednoducho preto, že americké kultúrne tradície sa len začínali konštituovať a *minulosť* nepredstavovala paradigmatický kultúrny rámec, v ktorom bolo nevyhnutné sa pohybovať. Naopak, najmä spočiatku kolonizačné motívy boli priamym odmietnutím niektorých tradícií európskeho kultúrneho ohraničenia – náboženského dogmatizmu, reštrikčných modelov v chápaní slobody vyznania, myslenia, pohybu a pod. Americké myšlienkové systémy sa nerozvinuli primárne ako pokračovanie toho, čo bolo charakteristické pre národné tradície krajín, z ktorých sa formovali hlavné imigrantské prúdy – Anglicka, Francúzska, Nemecka, Holandska, škandinávskych, resp. slovanských krajín.

Atmosféru konštituovania novej kultúry a filozofie ako jej súčasťi dostatočne presvedčivo vyjadruje jeden z popredných znalcov americkej filozofickej tradície G. Santayana (1863 - 1952): "Krajina bola nová, osadníci však skúsení, nezlovení a plní spomienok. Bolo to staré víno v nových fľašiach; a Amerika nemohla čakať na vlastné univerzity s ich katedrami akademickej filozofie, potrebovala formovať vlastnú živú filozofiu – mať zvláštnu víziu univerza a jasné predstavy o ľudskom osude" ([6], 1). A nie sú od pravdy vzdialení ani tí, ktorí sa nazeďávajú, že vo väčšej či menšej miere je tento moment prítomný v dejinách americkej filozofie permanentne – úsilie ísť vlastnou cestou, inšpirovať sa, ale súčasne výrazne *domestifikovať* inšpirácie neamerickej filozofickej panorámy. Napriek tomu sa však americké filozofické myslenie pomerne dlho neprezentuje *akademickou* filozofiou. "Akademická filozofia sa v Amerike plne nerozvíja až do polovice či do konca 19. storočia; avšak Amerika ani zďaleka nebola intelektuálnou pustatinou; bolo tu tvorivé myslenie, aj keď bolo zvyčajne v úzkom vzťahu k praktickým záujmom" ([1], 15). Početné prúdy raných kolonizátorov neprišli do Nového sveta hľadať predovšetkým sväté spoločenstvo, "prišli skôr chytať ryby; ich mysle boli plné starostí o tento svet ..., chtivosti po veciach, stratili pocit hriešnosti" ([2], 2), ktorým boli častokrát zaťažení v rigidných podmienkach opúšťanej vlasti svojich predkov. To, čo v podmienkach Nového sveta hlboko a nastalo zapustilo svoje korene, bola "etika skutočnej a ťažkej práce, etika praktickej aktivity a podnikavosti; dynamický aktivizmus amerického puritanizmu je preto asi vhodnejšie vysvetľovať ani nie tak čisto náboženskými a filozofickými aspektami, ktoré nepochybne obsahoval, ako skôr novými geografickými a ekonomickými požiadavkami" ([1], 18 a n). Tu treba hľadať korene *individualistickej* etiky, tak hlboko zapustené vo vedomí nasledujúcich, ale aj súčasnej generácie obyvateľov Nového sveta. Dominantným je vždy čin, aktivita, dianie – a to *zavŕšené úspechom*. Úspech je kritériom nad všetky ostatné. V tomto zmysle sa v tomto prostredí podnes akceptuje členenie na ľudí úspešných a *tých druhých*. Toto stratifikačné kritérium má v podmienkach Nového sveta svoje dejiny a opodstatnenie. Všetko ostatné je len nástrojom a prostriedkom, je len v pozícii služobnej a sprostredkujúcej – i filozofia a etika, myslenie a kontemplácia, rozum, intelekt i cit. Z tohto zorného uhla sa na dejiny amerického filozofického myslenia pozerá i jeho nesporný klasik John Dewey (1859 - 1952) v známej práci *How We Think*. Intelektuálna činnosť nie je cieľom bytia človeka, nie je pre väčšinu ľudí niečím, na čo by mali a mohli byť pyšní – je len nutnou podmienkou úspešného činu: "... pre mnohých ľudí je napätie z usudzovania a intelektuálne-

ho skúmania nepríjemné a chcu ho preto ukončiť čo najskôr. Udržiavajú prehnane pozitívny a dogmatický návyk svojho ducha – stav pochybovania dokonca pociťujú ako prejav mentálnej inferiority" ([3], 15 a n.). Ani filozofia by v týchto podmienkach nemala byť chápaná a konštituovaná ako prejav intelektuálneho exhibicionizmu, čo však neznamená, že nemôže byť *technicky* náročná. Aj ona musí spĺňať základné kritériá *každého* efektívneho uvažovania – byť založenou na empirii a preverovaní. "Aby sme boli skutočne hlbokými, premýšľavými, musíme dokázať znášať a predlžovať stav pochybností, ktorý je stimulom k dôkladnému skúmaniu, a neprijímať ako istú ideu alebo vyslovovať pozitívne tvrdenia skôr, než budú nájdené uspokojivé dôvody" ([3], 16). Filozofia v Spojených štátoch amerických bola preto od samého začiatku svojej existencie chápaná v istom zmysle rovnako ako všetky ostatné disciplíny teoretického myslenia – vyžaduje sa od nej *produktivnosť* a *efektívnosť*, musí byť akýmsi *kompassom* ľudského života, ktorý je chápaný najmä ako *kontinuum* jasného, viditeľného, rázneho a k cieľu smerujúceho činu. *Myšlienkový konzervativizmus* je synonymom uvažovania odtrhnutého od praktického života a jeho cieľov, prejavom neschopnosti teórie byť *nástrojom* konania človeka. Preto sa americká filozofia a teória pohybujú skôr po *optimistickom póle* v presvedčení, že celý duchovný život človeka, jeho myšlienkový svet a mravné normy nemajú zmysel samy v sebe, ale *len* v spojení s konatívnou sférou človeka, a to ako jej regulátor a iniciátor.

Dejiny filozofie v USA majú v podstate tri *hlavné etapy* – od počiatku kolonizácie do *The Civil War* (1861-1865), slávnej Občianskej vojny, ktorá je považovaná za najvýznamnejšiu udalosť amerických dejín, obdobie tzv. *Golden Age*, zlatého veku, a napokon obdobie rozvoja súčasnej filozofie.

Dôležitým znakom americkej filozofie od začiatkov jej formovania (t.j. od začiatku 17. st.) je jej úzke spojenie s americkými demokratickými tradíciami a ideami v snahe napomáhať ich dôslednému a sústavnému presadzovaniu. *Ideodynamika* prvej fázy vývinu amerického filozofického myslenia nebola ani príliš dramatická, ani priveľmi radikálna. Skôr naopak. Ak k hlavným kolonizačným motívom patrili najmä vidina bohatstva a slobodného života na jednej strane a nábožensky a politicky disent na strane druhej, potom prvé generácie osadníkov Nového sveta požadovali, aby praktický i duchovný život tieto očakávania naplňal. Ak *Pilgrim Fathers* usilovali o konštituovanie *ideálnej obce* na zásadách *netolerantnej mravnosti* v ortodoxnom náboženskom duchu, ich snaženia neboli ani dominantné, ani všeobecné. Charakteristickejšími boli tendencie k náboženskej a myšlienkovkej tolerancii, k náboženskej a ideovej mnohotvárnosti a rozmanitosti. V rámci univerzálneho importu domestikujú sa v novom prostredí rôzne kultúrne tradície, spôsoby života, ale, aj keď nie predovšetkým, predsa len aj idey anglickej a kontinentálnej európskej filozofie. Filozofia sa však v tomto období a v tomto prostredí *nerozvíja systémovo*, systémové filozofické myslenie tu nenachádza priaznivé podmienky. Možno preto Alexis de Tocqueville v roku 1835 mohol vyhlásiť, že v nijakej krajine civilizovaného sveta sa *filozofii nevenuje menšia pozornosť* ako práve tu, že Američania nemajú ani jednu *vlastnú* filozofickú školu a že sa trocha zaujímajú o školy, ktoré sú v Európe. Pravdou však bolo skôr to, že americké filozofické myslenie spôsobom svojej prezentácie, zdrojmi, ale najmä cieľmi, ktoré sledovalo, len málo dbalo na to, čo sa na tomto poli dialo v Európe. Možno si v tejto súvislosti ešte raz pripomenúť postoj A. de Tocquevilla, ktorý – ako sa vyjadril – nepozná inú zem, "kde by láska k peniazom zaujímala tak veľké miesto v srdci človeka a kde by existovalo také hlboké opovrhovanie teóriou trvalej rovnosti majetku" ([6], 42), kde by súčasne bolo v pomere k počtu obyvateľov tak málo nevzdelancov a zároveň tak málo učencov" ([6], 43) ako v Amerike. Súvisí to s tým, že základné vzdelanie je dostupné každému, vyššie takmer nikomu" ([6], 43), a súčasne s tým, že "veda sa tu študuje tak, ako sa človek učí remeslu, a ľudia si z nej osvojujú iba to, čo sa dá hneď prakticky uplatniť" [6], 43). Filozofia preto v tomto prostredí nemala veľa šancí na vlastný rozvoj v tých podobách, ktorými sa prezentuje v európskych pomeroch.

Preto sa americká intelektuálna scéna dlho nemohla preukázať vlastnými originálnymi výsledkami v oblasti filozofie. Ani sa však o to príliš neusilovala. Problémy, pred ktoré je postavená a ktoré musí riešiť mladá a dravá kolonizačná Amerika, plodia z hľadiska jej potrieb mnohé fundamentálne názorové modely, ktoré v sebe v nemalej miere obsahujú metafyzické, náboženské, politické či etické aspekty. Jedna okolnosť je však dominantná: "Počiatky amerického myslenia ukazujú, že korene pragmatickej metódy ležia hlboko v americkej skúsenosti. Pragmatizmus ako filozofická doktrína nebol formálne vyhlásený a explicitne formulovaný pred koncom 19. storočia. ... Dávno predtým však bol podvedome uplatňovaný" ([1], 17). A tak dominancia pragmatickej metódy ako výrazného pozadia životnej orientácie a postojov je sprievodným a trvalým znakom amerického spôsobu života v celom priebehu jeho trvania.

Americká kultúra, jej horizonty sú nevelmi ostré, najmä však civilizačný model, ktorým sa Spojené štáty americké prezentujú, je postavený na vplyvoch a podnetoch prichádzajúcich z preň pomerne vzdialeného prostredia. Jeho nepochybnou prednosťou je neobyčajná schopnosť ich asimilácie a podstatnej adaptácie na vlastné pomery. Tento moment bol častým predmetom kritiky zo strany *klasického* filozofovania. Márne a neproduktívne. Najmä preto, že predovšetkým vďaka tejto okolnosti si "Amerika osvojila rozsiahle neznáme oblasti a vytvorila progresívnu technologickú spoločnosť, asimilovala nespočetné množstvo imigrantov z celého sveta a vytvorila demokratický sociálny poriadok. Energia, ktorá umožnila tieto výdobytky, má svoje zdroje v určitých filozofických a psychologických hodnotách, viere a postojoch" ([1], 17). A práve tie, aj keď neboli v dobe svojho vzniku a pôsobenia explicitne formulované, tvoria integrálnu súčasť dejín americkej kultúry a filozofie osobitne.

Koloniálna éra je v dejinách Spojených štátov amerických zvyčajne vymedzovaná ako obdobie medzi počiatkom osídľovania (asi v roku 1620) a prijatím slávnej *The Declaration of Independence* (1776). Originalitou myslenia, tvorivosťou a intelektuálnou invenciou je toto obdobie – tvorí sa *nový svet*, nový typ spoločnosti – len ťažko porovnateľné s inými etapami duchovného vývinu tohto regiónu. Dominuje *synkretická koexistencia* ideových východísk rôznych, častokrát značne odlišných kultúr, konštituuje sa *nový civilizačný model*. Výsledkom je synergicky kreovaný duchovno-intelektuálny model, ktorý sa odlišuje od všetkého, z čoho sa nasycoval. Najmä v tomto zmysle možno porozumieť často opakovanému tvrdeniu, že Spojené štáty spojili veľké množstvá ľudí neodbytné presadzovaným mýtom, že *byť Američanom* je najmä *stavom mysle*, nie záležitosťou pôvodu.

Ak sme rozdelili vývin amerického filozofického myslenia do troch hlavných etáp, potom prvú z nich okrem *koloniálnej éry* (k popredným reprezentantom patrili napr. J. Edwards, C. Colden a B. Franklin) dopĺňajú ešte tzv. *éra rozumu a revolúcie* (B. Rush, J. Priestley – prírodovedne orientovaní materialisti, T. Paine, E. Allen a E. Palmer – predstavitelia a stúpenci deizmu, A. Hamilton, J. Madison, J. Jay, najmä však Th. Jefferson – iniciátori rozvoja amerického sociálno-filozofického a politického myslenia). Jej súčasťou je aj tzv. *éra konzervativizmu*, najmä vo vzťahu k politickej teórii a sociálnej filozofii v období tesne pred *The Civil War* (J. Taylor, G. Tucker, T. Dew, A. H. Stephens, A. Bledsoe, pričom uznávaným reprezentantom tejto skupiny "konzervatistov" bol J. C. Calhoun). Podstatné (pre budúci spôsob formovania americkej filozofie) je, že už v tomto období sa začína budovať tradícia *akademickej filozofie* v podobe školy tzv. *škótskeho realizmu* (F. Bowen, J. Haven, N. Porter a najmä J. McCosh). Najreprezentatívnejším filozofickým hnutím tohto obdobia vývinu amerického filozofického myslenia je však tzv. *transcendentalizmus*, "najpenikavejšie intelektuálne hnutie v histórii Ameriky", ktoré sa usiluje (na University of Boston, 1836) formulovať "novú, vitálnejšiu vieru v porovnaní s tým, čo kedy v Amerike bolo" ([2], 109). Najvýznamnejšími predstaviteľmi amerického transcendentalizmu sú R. W. Emerson a jeho mladší pokračovateľ H. D. Thoreau, presadzujúci skôr určitý spôsob života než prepracovanú metafyzickú teóriu.

Kvazi prechodným obdobím po *The Civil War* a pred nástupom tzv. *Golden Age* vo vývine amerického filozofického myslenia boli dve hnutia vyznačujúce sa predovšetkým úzkym vzťahom k európskej kontinentálnej filozofii. *Špekulatívny* a *absolútny idealizmus* (H. C. Brockmayer, W. T. Harris, D. J. Snider, T. Davidson, G. H. Hovison, J. E. Woerner, J. Pulitzer, C. Schulz, atď.), známy tiež pod názvom *saintlouiskí hegelovci*, sa usiluje sformovať na základe Hegelovho odkazu *skutočnú* a *aplikovanú* filozofiu vyhovujúcu americkému intelektuálnemu prostrediu. Z ich iniciatívy vzniká prvá *Philosophical Society* a súčasne prvý filozofický časopis v USA, *The Journal of Speculative Philosophy* (1867-93), ktorého mottom bolo heslo: "Filozofia nemôže upiecť nijaký chlieb, môže nás však priblížiť k Bohu, slobode a nesmrteľnosti". Významným spoločným znakom tejto skupiny bola zároveň kritická aktivita voči v Európe sa šíriacemu pozitivistickému hnutiu, ktorému vyčítajú najmä nedôveru k tradičným formám filozofovania. Práve z tohto prostredia vychádza jeden z najvýznamnejších filozofov *zlatého veku*, J. Royce.

V totmo období sa konštituuje aj evolucionistická filozofická pozícia, inšpirovaná odkazom Ch. Darwina. Propagátorom jeho ideí v USA sa stáva najmä A. Gray, botanik na Harvarde, avšak súčasne sa objavuje aj religiózno - fundamentalistická opozícia (J. Agassiz, geológ a paleontológ, tiež na Harvarde). V USA sa obhajcami filozofického evolucionizmu stávajú najmä J. Fiske, F. E. Abbot a Ch. Wright.

Väčšina historikov filozofie v USA je presvedčená, že keby A. Ch. de Tocqueville mohol analyzovať intelektuálnu scénu tejto krajiny na prelome posledných dvoch storočí, bol by prekvapený zmenami, ktoré sa tu odohrali, a výrazným posunom v autonómizácii vlastnej filozofickej tvorby. Dochádza k *otvoreniu* a súčasne k *prehlbeniu* úrovne filozofického myslenia. Nastupuje obdobie *filozofickej renesancie*, americké filozofické myslenie sa ako rovnocenné zaraďuje do filozofického myslenia svetového. Posledné storočie vo vývine filozofického myslenia je tak zreteľne poznamenané americkým vkladom, ktorý je nemalý. Na počiatku tohto obratu stojí skupina filozofov, ktorí iniciujú nástup tzv. *Golden Age*, *zlatého veku* americkej filozofie. Jeho sprievodnými znakmi sú: vznik viacerých špecializovaných filozofických časopisov (dnes je evidovaných viac ako sto filozofických časopiseckých periodík), konštituovanie mnohých filozofických asociácií, spoločností, spolkov a klubov (dnes ich je viac ako deväťdesiat), z ktorých najvýznamnejšia – *The American Philosophical Association* (1901) – má dnes viac ako sedem a pol tisíc stálych členov. Rozhodujúcim momentom nástupu *zlatého veku* rozvoja americkej filozofie je však v podstate celoplošné zavedenie štúdia filozofie na vysoké školy, teda vytvorenie podmienok pre rozvoj *akademickej filozofie*, čím sa podstatne rozširuje základňa profesionálnych filozofov. "Rast záujmu o filozofiu prebiehal paralelne s objavením sa značného počtu originálnych mysliteľov a nových hnutí. Obdobie zhruba medzi rokmi 1880 a 1940 je občas nazývané *zlatým vekom americkej filozofie* ... Jeho najvýznamnejšími predstaviteľmi boli Peirce, James, Dewey, Royce, Santayana a Whitehead; najvýznamnejšími myšlienkovými prúdmi tohto obdobia boli pragmatizmus, realizmus a naturalizmus" ([7], 18).

Filozofia *zlatého veku* je kritickou reakciou na hlavné trendy a podoby predchádzajúceho amerického filozofického myslenia, filozofia sa stáva *autonómnou* tvorivou teoretickou činnosťou. V období *zlatého veku* sa americké filozofické myslenie prezentuje svojím osobitým charakterom, ktorý však nevznikol *naraz*, ale v iných podobách sa objavoval už v predchádzajúcom období. V americkom filozofickom myslení – prinajmenšom od Emersona – panovalo hlboké presvedčenie, že idey, ktorými sa usilujeme postihnúť čokoľvek, musia byť jasné, zreteľné a nanajvýš *ostré*, nesmú sa navzájom prekrývať, t.j. musíme zreteľne rozlišovať jednu od druhej a nesmú byť *príliš široké*. V opačnom prípade sa nám vytráca ich význam a postupne ich eliminujeme zo svojej pozornosti, ak sa tam vôbec dostanú. V tomto zmysle "nie je prehnaté tvrdenie, že v americkom intelektuálnom živote irelevantné myš-

lienky boli vždy považované za kardinálny hriech; najväčšia výhrada, ktorú možno adresovať nejakému mysliteľovi, je, že stratil kontakt s faktami, resp. že jeho myšlienky neobsahujú nijaké dôsledky; v našej tradícii myšlienka nikdy nie je chápaná ako prechod od ríše nad či pomimo historického života; naopak, myšlienka vždy existuje ako integrálna súčasť života" ([4], VII).

Nejedno prekvapenie je spojené s vývinom americkej filozofickej scény. Len zriedka kráčala po ortodoxných chodníkoch, ktoré vyšliapali najmä európske vzory. Americkým filozofom sa zdali byť až príliš často málo schodné, aj keď vplyv európskych filozofických tradícií je tu permanentný. I pre obdobie *zlatého veku* americkej filozofie platí, že požadovaný súvis s realitou každodenného života je kritériom teoretickej vedy. Špekulatívna filozofia, ktorej okrem zasväteného okruhu nedokáže porozumieť príliš veľa ľudí, nemohla mať v tomto prostredí veľké šance na úspech. Preto sa celkom prirodzene pozornosť mnohých filozofov sústreďuje na konštruovanie takého modelu reality, ktorý by sa voči týmto zásadám *prehrešoval* čo najmenej. V tejto súvislosti sa americkí historici filozofie musia brániť proti nie vždy oprávneným výhradám. "Hlavnou tragédiou amerického intelektuálneho života je, že kritici doma i v zahraničí sa vyhýbajú skutočným problémom a ťažkostiam, sú náchylní sledovať náš spôsob myslenia *zboku*, dozvedat' sa o ňom z druhej ruky" ([4], IX). Toto sa však aj zásluhou predstaviteľov *zlatej éry* americkej filozofie (kontúry ich filozofického myslenia sú v našich podmienkach dostatočne známe, preto sa o nich širšie v našej štúdii nezmiňujeme) mení. Dokázali vzbudiť záujem ďaleko za hranicami amerického kontinentu, ich projekty dokázali *obísť* celý svet.

Súčasná americká filozofia, t.j. filozofia konštituujuca sa po období *zlatého veku*, je časovo lokalizovaná do obdobia posledných piatich až štyroch desaťročí. Nie je jednoduché vymedziť ju *obsahovo*, chceme skôr len určiť jej *hlavné trendy a tendencie*. A. Riška (pozri [8], 642 a n.) o nej hovorí, že je "bezospornu pluralistická a heterogénna", že má "veľmi silnú dynamiku a životaschopnosť", že sa rozvíja konkurenciou "veľkého počtu intelektuálnych centier" (hlavne na univerzitách, ktorých je v USA približne tritisíc), že sa vo veľkej miere orientuje na reflexiu aktuálnych, "spoločensky páličivých otázok" (trest smrti, eutanázia, politické slobody, ľudská činnosť, otázky vedomia, spôsobu života, feministické hnutie ...), že označenie *neopragmatizmus* asi najlepšie vyjadruje základný smer tejto filozofie. Neopragmatický variant filozofie je predovšetkým podstatne *zanalytizovanou* synkrézou americkej pôvodného pragmatizmu a importovaného analytického smeru vo filozofii, t.j. ide o pragmatizmus "presiaknutý logicko-epistemologickými analýzami jazyka" ([8], 642 a n.), k čomu prispeli napr. aj B. Russell, A. Tarski, L. Wittgenstein a iní, pravda okrem hojného počtu imigrantov analytickej školy, ktorí v USA našli veľmi dobré podmienky pre vedecký i osobný život.

Súčasná americká filozofia sa nesporne autonomizuje od svojich vplyvov, najmä európskych, nie však tým, že by ich ignorovala, ale skôr tým, že ich dokáže originálne rozvíjať. Izolacionizmus, taký škodlivý pre rozvoj vedy, nie je a nemôže byť užitočný ani vo filozofii. Naopak. A samozrejme, dnes už neplatí, že by filozofické idey európskeho pôvodu prichádzali do USA "až po svojej smrti". Američania vedia, čo sa na pôde neamerického filozofického myslenia *deje*. Veď len ťažko možno nájsť významnejšieho neamerického filozofa, ktorý by neprednášal na niektorej z amerických univerzít (B. Russell, L. Wittgenstein, J. Derrida), nehovoriac už o tých, ktorí v tomto prostredí natrvalo *zakotvili* (Carnap, Feyerabend, Whitehead, Cassirer, Tarski, Frank, Hempel...). Významná je aj a prekladateľská činnosť sprítomňujúca nielen klasikov svetovej filozofie, ale najmä súčasných neamerických filozofov (napr. i nášho J. Patočku). Aj to je jeden z dôvodov silne sa presadzujúceho pluralizmu a heterogenosti americkej filozofie – nájdeme tu skutočne stúpcov všetkých významných svetových filozofických hnutí (fenomenológie, hermeneutiky, existencializmu, západného marxizmu, analytickej filozofie, náboženskej filozofie všetkých odtieňov, významné je štúdium východných filozofických prúdov. Nezabúda sa ani na intenzívne návraty k veľkým postavám minulosti filozofie.

Iróniou vývinu *súčasnej americkej filozofie* je, že stále sa prehľbujúca komunikácia s európskym filozofickým myslením vedie k ich postupnému *zblížovaniu*, k stieraniu rozdielov medzi nimi. Medzi tým, čo sa deje na jednom brehu Atlantiku, a tým, čo sa deje na jeho druhom brehu v oblasti filozofického života, je stále menej odlišností. Napriek tomu však nevymizli celkom. S vedomím nie vyčerpávajúcej kvalifikácie možno povedať, že v súčasnosti sa v americkej filozofii presadzujú nasledovné trendy: *pragmatizácia* ako znak dominantný, ak máme na mysli celkovú snahu amerických filozofov akceptovať hlbinný zmysel a ciele tradície založenej Peirceom, Jamesom a Deweyom; porovnateľne intenzívna je *analytizácia* filozofických postupov a činnosti filozofov, pravda s vedomím, že pôvodné podoby analytickej filozofie z tridsiatych a štyridsiatych rokov sú dnes už zjavne prekonané (najmä tým, že byť analytickým filozofom dnes už vôbec neznamená stáť na pozitivistických či neopositivistických platformách. Metafyzika, etika, epistemológia, teória *mind* (ducha, vedomia...) v súčasnosti významne využívajú *analytické postupy*; aj pod tlakom úvah R. Rortyho (neopragmatika, analytika, postmodernizmu) sa *analytickým* vo filozofii rozumie úsilie nahradiť karteziánske a kantovské hľadanie pevných východísk našich úvah skôr hľadaním cez sprostredkujúcu *lingvistickú prezentáciu*. V spojení s *logickou* erudiťou (napr. Kripke, Nozick, Quine, Rawls) tak analytici reprodukovujú dôvody svojej nespornej prestíže. Sľubné perspektívy má analytická ontológia, etika, teória poznania, filozofia práva, politická filozofia a pod., "jazykom analytickej filozofie možno vyjadriť viaceré filozofické paradigmy" ([9], 246 a n.), analytické postupy "núti náš mozog k rigidnému logickému mysleniu a argumentácii... Neuškodí, keď sa priučíme disciplíne analytickej filozofie" ([9], 246 a n.).

Syntetický názor na *súčasnú* americkú filozofiu sformulovala A. Hellerová (pozri [9], 246 a n.): "Fenomenológia začala získavať vplyv už pred desiatimi rokmi (!). Dnes sa šíri už aj Hegel; obrovský vplyv má dekonštruktivizmus a predtým bola takto rozšírená Frankfurtská škola. Väčšinu v *Americkej filozofickej spoločnosti* tvoria dnes tzv. pluralisti. K nim patria všetci, ktorí nie sú analytickými filozofmi. Zároveň sa v USA v určitom zmysle mení kontinentálna filozofia na analytickú, či skôr pragmatickú ...". Obdobné tendencie nájdeme v tradícii hermeneutickej i náboženskej filozofie.

Americká filozofia má za sebou tri a pol storočia vlastného vývinu. Aj keď nebolo jednoduché "prekonať vieru, že filozofia v tejto krajine je len rekonštitúciou importovaných filozofií" ([10], XII), v súčasnosti je americká filozofia rovnocennou, osobitou a integrálnou súčasťou svetového filozofického myslenia. Stáva sa *transkultúrnou*, jej osobitosti však pretrvávajú, nakoľko sú podmienené osobitou historickou skúsenosťou, tradíciami a spôsobom života v súčasnosti civilizačne dominujúcej Ameriky. Aj pre ňu platí, že "filozofia je časom vteleným do myslenia" ([10], XI), časom naplneným udalosťami dejinných procesov.

LITERATÚRA

- [1] KURTZ, P.: American Thought Before 1900. New York, The Macmillan Company 1966.
- [2] The Development of American Philosophy. Vyd. W. G. Muellder, L. Sears, A. V. Schalbach. Cambridge, The Riverside Press 1960.
- [3] DEWEY, J.: How We Think. Boston 1933.
- [4] SMITH, J. E.: The Spirit of American Philosophy. New York, A Galaxy Book, Oxford University Press 1966.
- [5] STROH, G. W.: American Philosophy from Edwards to Dewey. D. van Nostrand Company, Inc. 1968.
- [6] Tocqueville, A. de: Demokracie v Americe I. Praha, KLN 1992.
- [7] American Philosophy in the Twentieth Century: From Pragmatism to Philosophical Analysis. Vyd. P. Kurtz. New York, Macmillan Company 1969.
- [8] RIŠKA, A.: Súčasná americká filozofia: pohľad zvnútra. In: Filozofia 1990, č. 8.
- [9] HELLER, A.: Sme si vedomí vlastnej náhodnosti. In: Filozofia 1990, č. 8.
- [10] American Philosophy: A Historical Anthology. Vyd. B. MacKinnon. Albany, State University of N.Y. Press 1985.